

Romano Guardini
ULJUDNOST

U dvanaestom poglavlju svoje poslanice Rimljanima Pavao piše o zajednici otkupljenika jednih s drugima i kaže o njoj velike stvari. On govori o tajnim silama koje su prožimale crkvene općine prvog vremena, o karizmama, i navodi riječi kao što su ove: «Budite gorljivi duhom» - jedna rečenica koja čitatelju dozivlje u svijest za kako je uzvišen poziv određen i kako se s mukom to u stvari postiže. Ali među tim uzvišenim riječima nalazi se i jednostavna: «U časti dajte prednost jedan drugome.» Ne samo: Častite jedan drugoga, nego prednjačite u čašćenju. Možda smijemo tu rečenicu na donekle uobičajeniji način ovako ponoviti: Budite uljudni jedan prema drugome. Sad bi se moglo zapitati, kako to da se Pavao, koji je morao reći toliko važnih stvari, mogao baviti i takvim pitanjima? Ali on je znao da je u ovom životu sve povezano, izvanredno i svakodnevno, žar duha i način druženja, koji proizlazi iz časti prema drugim ljudima. Zar ipak on, koji je propovijedao otajstvo «Kristova mističnog tijela», nije na primjer pisao i zajednici u Filipima, neka se Evodija i Sintiha ostave svađe. A to su bile dvije žene koje su bile zaposlene u istoj službi zajednice, pa ipak – kao što se to zna još i danas dogoditi – očito nisu izlazile na kraj jedna s drugom.

O takvim predmetima nalazi se u apostolovim poslanicama još mnogo toga. Ako je on našao vremena da među tako velikim temama govori i o svakidašnjici, nađimo i mi malo vremena.

U ovim razmatranjima bilo je govora o velikim krepostima: o pravednosti, istinoljubivosti, nesebičnosti i još o tome sličnome – ali i uljudnost je krepost i zaslužuje da se o njoj razmatra. Kad sam ja još išao u školu – a sada ima od toga dosta vremena – , jednom mi je rekla neka vrlo cijenjena gospođa: «Ne zaboravi da postoji velika ljubav prema bližnjemu, ali i mala! Za veliku će doći njezino

vrijeme, kad bude trebalo pomoći u hitnoj nevolji, ili u opasnosti sačuvati vjernost. Za malu je ljubav uvijek vrijeme, jer ona spada u svakidašnjicu. To je uljudnost.» Tu riječ nisam nikada zaboravio.

Što je to dakle uljudnost? Kao što se lako vidi, ta riječ iskonski znači pravilno ponašanje na dvoru vladara, misli se u visokom društvu. To posebno značenje ona je onda izgubila i dobila opće značenje: značenje ispravnog ponašanja uopće, kao što to proizlazi iz pravog odgoja, i tako je treba ovdje shvatiti.

Ljudi žive jedni s drugima na skućenom prostoru, na području kuće, ureda, tvornice, u sobama nadležnih, u vrevi ulica i njihova prometa, na prostoru mnogo naseljene zemlje. Tako se stalno dodiruju njihove životne sfere. Njihovi se planovi križaju upravo kao i putovi kojima idu. I tako uvijek postoji opasnost razdora, žestine, pa svaki razuman čovjek želi susresti uljudnost. Tražit će načine u kojima se očituje briga za ispravan suživot mnogih; ublažuje se žestina suprotnih osjećaja i nakana. Svatko susreće drugoga i od njegove strane doživljava susrete. To je uljudnost; svakidašnja pojava, ali kako važna u cjelini!

Sada bi netko mogao pomisliti da bi toga ipak moralo biti samo od sebe. I bilo bi, kad bi – čovjek bio kao životinja! Svatko je pak nekada stajao pred nekim mravinjakom i promatrao kako djeluje njegov bujni život. Tu je svako sićušno biće nalazilo svoj put i nije smetalo drugome. Svako je radilo svoje, a da nije bilo ometano. Nekad je neki teret bio pretežak, tada je prihvatio drugi mrav i pomogao. A ako je promatrač možda popustio djetinjastom iskušenju i nešto poremetio, onda bi najprije nastala velika strka, ali bi se svatko prihvatio posla, i uskoro bi sve bilo izravnato. Tako bi se moglo pomisliti, ako to mogu životinje, koliko bi više čovjek morao biti sposoban za to. Međutim to je obratno: Upravo zato jer je čovjek, on to ne može tako jednostavno.

Životinje naime žive po nagonu koji je izraz organske nužnosti, ali u čovjeku djeluje duh. A «duh» znači prepoznati istinu, ali i moći se prevariti. Životinja se ne vara u stvarima svoga načina života. Ako ona to čini, bolesna je i propada. Čovjek to može činiti i onda se nalazi pred zadatkom da nauči. Čovjek može i pogriješiti. Ako to učini životinja, onda je bila prepreka na putu, izvana ili iznutra; čovjek naprotiv može obratno raditi jer njegova prosudba može biti krivo donesena ili ga strast može povesti obrnutim putem. Znači on mora paziti na svoj suživot s drugima i brinuti se da ne dođe do borbe svih protiv svih.

On to radi pomoću etike i moralnog odgoja, zakona i poštivanja pravnih normi; to su velike stvari. Ali on to čini i preko načina

svakidašnjeg druženja, znači uljudnosti – i želimo odmah reći, da te male stvari znače mnogo više nego što se misli. Dobar dio moralnog života ispunja se u njima – jednako tako kao što se moralna podivljaloost odmah odražava u opadanju načina druženja.

U čemu se sastoji moralno ponašanje? Tko želi odgovoriti na to pitanje i gleda na stvarnost, najprije će naći veliku raznolikost oblika. Takvih koji su bez daljnega razumljivi, ali i čudnih, neobičnih. Neki su naravni i svrsishodni; drugi su vještački, čak ljudi. Mogu li se ukloniti temeljni oblici na kojima se gradi njihova mnogostrukost? Možda to uspije.

To je prije svega volja da se stvori potrební razmak. Kultura ne počinje navaljivanjem i napadanjem, nego uklanjanjem šaka i povlačenjem. Uljudnost stvara slobodni prostor oko drugoga; čuva ga od nametljive blizine, daje mu da nesmetano diše svoj zrak. Ona u drugome priznaje dobro i dozvoljava mu da osjeti kako se to dobro cijeni. Šuti o vlastitim odlikama, stavlja ih u pozadinu, da ga ne obeshrabre.

Uljudnost se bavi time da se odstrani neugodno ili pak da se premosti; da se neprilike izbjegavaju, teške situacije oslobode žestine (otrova); da se muka smanji. Time će mlađi biti potaknut da poštuje starijeg, muž ženu, jači slabijega.

Sami motivi koji obuzdavaju osjećaje objestí i síle i drugom olakšavaju život. Ovi motivi potíču čovjeka, koji s drugima želi imati dobre odnose, na ponašanje koje pretječe mogućnosti napetosti, sudara, međusobnog vrijeđanja ili oštećivanja, da se ne dogodi nikakva nesreća. Jer u čovjeku se nalaze sve mogućnosti za to.

Naturalizam kaže da se u čovjeku još krije životinja iz koje se razvio. Da je ona doduše obuzdana gorkim iskustvima i uvijek novim naporom, ali da je uvijek spremna napasti. Ali to je gledano previše bezazleno; istina je gora. Ona nosi tragičnu težinu. U čovjeku živi predak koji se jednom odlomio od poslušnosti prema Bogu; u njemu žive od davne davnine svi preci koji su to uvijek obnavljali. U njemu nije samo ono divlje nego i zlo. Njega mora čekati ozbiljna, često tako žestoka borba moralnog samoodgoja.; ali uljudnost joj je lagani oblik. Ona okružuje njezinu težinu, pomaže joj, čak je može upravo zamijeniti. Nerijetko se izbjegnu etičke opasnosti onim što se zove «dobra dječja soba» (dobar odgoj); a zapleti koji bi mogli dovesti do zla, razmrse se bez velika truda.

Uljudnost je važna pomoć u životu. Nije to neka «velika» pomoć da netko u teškoj opasnosti stane uz drugoga, ili ga izvuče iz tjeskobne nevolje; ali je ipak «mala» pomoć koja olakšava životne poteškoće koje se uvijek osjećaju: obzir na raspoloženje bližnjega,

na situaciju i tako dalje. Stalno olakšavanje života koji se stavlja u pitanje od tako mnogih i posebnih prijetnja – to je uljudnost.

Ovdje spada i ono omogućavanje života, na koje Pavao misli kad kaže: «U čašćenju pretječite jedan drugoga». Ali zašto ta velika riječ «čašćenje»? Jer se u čovjeku nalazi ono što se zove «dostojanstvo». Stvar nema dostojanstva; s njom će biti samo upravo stručno rukovano – osim da se time misli na ono svakako duboko, čak tajanstveno svojstvo koje ona ima kao slika koja nosi bit, a koje u plemenitoj stvari tako jako dolazi do osjećaja. Samo osoba ima dostojanstvo u pravom smislu. Stvar se može kupiti i prodati; može se pokloniti i primiti, koristiti i uništiti. To je sve u redu, dok god se s njom «stručno» (u skladu sa stvari) postupa. Kod čovjeka to ne ide. Time što to čovjek osjeća počinje kultura, o tom smo već govorili – a to znači veliku, nadasve sve veću prijetnju u porastu da se čovjek danas sve više svede na ulogu stvari. Ali on je osoba, a ona znači da svaki čovjek samo jednom postoji. Nijedan čovjek nije ponovljiv (naknadiv). Njegov efekat može to biti, njegov rad, njegov posjed da – ali on sam ne. Svakog čovjeka ima samo jedanput: njega u odnosu prema Bogu i Boga prema njemu.

To jednokratno (neponovljivo) zahtijeva posebno ponašanje, i to je «poštivanje». Ono se iskazuje u dnevnom druženju već prema situaciji, prema oblicima uljudnosti, pa neka čitalac ono ranije rečeno o osnovnim njezinim djelima još jednom razmisli kako se u njima ispunja poštivanje.

Napokon mora se na još nešto upozoriti: da je naime uljudnost lijepa i čini život lijepim. Ona je «oblik»: stav, gesta, radnja, koji ne ispunjavaju samo ciljeve, nego izražavaju smisao koji je sam u sebi dragocjen, upravo onaj smisao ljudskog dostojanstva. Na njegovu vrhu od njih postaje igračka koja prikazuje (predstavlja) visoki opstanak; pomislimo na primjer na ceremonijal državnih proslava ili na ritual liturgijskih svečanosti. Naravno ona (uljudnost) je i u opasnosti koja prijete svim simboličkim figurama, naime da postanu umjetne, neprirodne a time i neistinite.

Ali je također činjenica da se danas posvuda raspada uljudnost. To ne mora biti «kulturalna kritika» nego upozorenje na nešto što se odnosi na sve.

Gledajući znanstveno tehnički, naš je život određen karakterom «stvarnosti». Tom se riječi pomisli da se pažnja usmjeri na ono što traži stvar – na odgovarajući rad, na cilj koji treba postići –; ali baš zbog toga i (na) sklonost, da se u obliku i postupku odbaci suvišno, da se upravo i bez okolišanja ide na ono o čemu se radi.

To je nadasve ondje potrebno, gdje se prethodno izgubilo vrijeme, gdje se bez veze potrošio materijal i radna snaga; proizvodi također jasan i čist stil djelovanja i oblikovanja, koji se pod povoljnim okolnostima može usavršiti do snažne ljepote. Međutim iz toga lako nastane i atmosfera u kojoj stvarnost postaje surovošću. Ona promatra sve ono što smo upoznali kao predmet poštivanja: osobu čovjeka, njegovo dostojanstvo, njegovo srce i osjećaj, sve te duboke i fine stvari koje znače «život», kao nebitno – ukoliko one nisu sa svoje strane uzete kao «stvar» u račun. I svako suosjećanje i razmišljanje o tuđem životu, njegovim stanjima i raspoloženjima, svake situacije u svojoj osobitosti, što sve spada u uljudnost, tada postaje «suvišno». Ali to je djelovanje loše: osiromašuje i pogrubljuje život.

Iz rečenoga mora se još nešto posebno istaknuti što neposredno djeluje na način međusobnog ljudskog druženja, to je nedostatak vremena. Uljudnosti treba vremena. Da bismo je prakticirali, treba otezati, čekati, okolišati; treba imati obzira i zbog toga staviti u pozadinu vlastito. A to sve znači trošenje vremena, u naše doba strogo planiranih termina, vremenski točnog pogona strojeva, visokih troškova proizvodnje i žestoke konkurencije, nečega što je nekorisno, neracionalno, krivo, čak nepravedno.

Naravno uljudnost pritom propada. To nekada može biti neka korist: potankosti otpadaju, iščezava samo izvanjsko, znači neprirodno i neistinito, što se lako povezivalo sa starom uljudnošću. Ali i ona sama iščezava, a na njezino mjesto dolazi odmjerenost ispravnost, ako sve bude dobro. Zacijelo iz nje može nastati nešto povoljno: poštenje koje ne želi ništa lažno; suglasnost u obostranom pogledu za potrebe rada i prijateljstvo kojemu nisu potrebne mnoge riječi da bi se drugi uvjerio. Ali za to je potrebna ispravnost karaktera i kultura odgoja, koje nije baš lako naći ni ostvariti. A ono što se zove «život» trpi oskudicu. Jer taj se život ne ispunjava prema gledištima štednje materijala i snaga; to su tehnička mjerila. Život pravi zaobilaznice. On rasiplje, recimo još bolje, on troši vrijeme. Život želi čekati, želi «okolišati» (imati obzira). Život iz kojega se izvade ti «obziri», ta rasipanja, postaje odvodnim otvorom mehaničkih funkcija.

Zato moramo biti oprezni da nam vremenski pritisak (jurnjava) ne ruši život. Osiromašuje onaj čovjek koji izgubi uljudnost pred samom stvarnosti. Također želimo biti poštteni i ne zavaramati se, koliko se lijenosti, ravnodušnosti, nasilja često krije iza veličane «stvarnosti», pa također tako jednako mnogo veličano poštenje činimo opet još mnogo neugodnijom laži, nego što je to

bila «umjetno» prekoravana uljudnost. Ali ta misao ide još dalje, pa nam onda možda bude od pomoći da dođemo do novog razumijevanja.

Kako je zapravo nastala ta stara uljudnost – ona, koju su stariji među nama još učili? Ona se razvijala kroz dugo vrijeme; i to prema ljudima na položaju, u ona vremena prema kralju. To pokazuje povijest kulture, točnije povijest religije. Pa upozorava nas već i podatak koji daje ta riječ. «Uljudnost» (na njemačkom! – op.prev.) iskonski je bila nešto što je spadalo na kraljevski «dvor», na ono vladanje koje je tražilo da se ima obzira na kraljevu nazočnost. Jer on je stajao po prijašnjem zamišljanju blizu Božanskoga, sam je bio nešto Božansko. Zato je on zahtijevao posebnu čast, prema sebi samom, kao očitovanju Višnjega; a i prema raskoši koja je od njega išla na cijeli zemaljski život. To se nastavljalo prema dolje; u nekim nijansama veličanstvo se tako reći spuštalo i uvijek tražilo primjereno ponašanje. Dok god je čovjek susretao drugoga s uljudnošću, to je gotovo izgledalo kao neki odsjev kralja i imalo učinak u toj odgovarajućoj situaciji.

Sad je to iza nas. Kralja više nema; a gdje ga ima, onda upravo samo «još». Naš se život ne odvija više u obliku hijerarhije odozgor prema dolje ni odozdo prema gore, nego u obliku jedan pored drugoga, demokratski građen i to postaje sve više. Taj posvuda osjećani i traženi poredak jednakosti čini da nestaje dosadašnjeg oblika uljudnosti. A samo jedan pored drugoga je kaos; a onda će uskoro na mjesto tog poretka prema gore nastupiti diktatura i postaviti nasilje za veličanstvo. Ali to zaista nije poredak, nego baš nasilje, to jest prikriveni kaos; a to se opet iznova pretvara u pobunu sve dotle dok ne nastane poštovanje jednoga uz drugoga, a time i nova uljudnost. Ali kako?

Mislim da je to samo onda moguće ako se polazi od dostojanstva čovjeka kojega treba poštivati, jer tu su sile koje ga žele obeščastiti, nanijeti mu nasilje – sjećamo li se samo raznih oblika totalitarizma. A to se mora dogoditi u odnosu prema Onome koji je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku, pa zahtijeva da se ta Njegova slika mora držati u časti. Ovdje je jedan odnos prema Gore, koji ostaje i u svakom poretku jednakosti, čak ga uopće tek omogućuje.

Druga polazna točka za nastajanje nove uljudnosti jest čovjekova ranjivost koja traži da se jedan smatra odgovornim za drugoga. Što psihologija, sociologija, biologija kažu o čovjeku, upozorava na potrebu takvog stava. Ne samo to; one nam pokazuju i uvijek povećavajuću opasnost u kojoj se on nalazi zbog racionalizacije i tehnologije njegova života. To - na što je on toliko ponosan

– znači nategnutost (izvještačenost) u porastu, a time i prijetnju životu. Ne govoriti o toj moći koju čovjek dobiva nad prirodom i ljudskim životom, a o kojoj nitko ne zna, kako će je trebati on koji čak nije mudar, čak nije stabilan nego naprotiv gonjen svim vrstama strasti.

Stoga bi morala, nadajmo se, kod današnjeg čovjeka nastati svijest o zajednici u opasnosti, koja bi morala imati učinka u recipročnoj odgovornosti i obzirljivosti, to znači uljudnost.

Postoji i uljudnost u odnosu prema Bogu. Na primjer pomislimo da se iz poštovanja prema Bogu ne može doći u crkvu u svakakvoj haljini. Da postoji pristojni stav za molitvu, vanjski i nutarnji. Da se uopće svako mišljenje i govorenje koje se odnosi na Boga mora odvijati na pravi način. Tu nam liturgija može biti za pouku: kako je ona prožeta «iskazivanjem časti»; svaki govor, slušanje, radnja, svaki događaj u iskazivanju časti kako je obavijen, da svijest ostane budna o tajni koja se dovršava u njoj (liturgiji).

A sada ta misao, ako logično ide dalje, dolazi do vrhunca koji je u isti mah posljednja tajna: Jesmo li nekad na to pomišljali kako Bog drži u časti svoje stvorenje? Kako čitavo Njegovo ponašanje prema čovjeku počiva na nezamislivoj činjenici da ga je On stvorio slobodna?

On koji sve može želi da čovjek bude slobodna osoba, da bude u svom vlastitom staležu, sam sobom raspolaže, radi iz nutarnjeg poticaja. Bog ne dira u tu slobodu. On ne prisiljava, ne plaši, ne zavodi – pa ni onda kad se čovjek okreće protiv Njega, a upravo time i protiv samog sebe. Mi se bojimo reći o Bogu da je on uljudan; ta se riječ mora dignuti na vrhunac svoga značenja, prije nego je možemo primijeniti na Njega. Da je On stvorio slobodu i uvijek je čuva, preko svake je zamisli stvaralačka pažnja koju On iskazuje svome stvorenju.

A oni koji su se u svom druženju s Njim udomaćili (urasli) kažu nam još uz to, da On tu pokazuje nježnost koja je potresnija nego sama svemoć - koja je pak samo druga strana te potpune svemoći.

Slike otkrivaju mnogo, često više nego pojmovi, samo ih treba ispravno čitati. Koliko je to onda znakovito, kad se u Novom zavjetu Kristova opomena da se čovjek mora otvoriti njegovoj poruci, izražava ovom slikom: «Evo stojim na vratima i kucam» (Otkr 3, 20). Tko tako govori, Onaj je komu je «dana sva vlast na nebu i na zemlji» (Mt 28, 18) i koji može «željeznim štapom» «razbiti» svaku zapreku, «kao što se razbija (beskorisna) glinena posuda» (Otkr 2, 27...).

S njemačkog preveo Karlo Bašić